

HALK EĞİTİMİNDE BİR ÖNCÜ: HACI BEKTAŞ VELİ

A PIONEER IN ADULT EDUCATION: HACI BEKTAŞ VELİ

İBRAHİM GÜL RÖR

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Hacı Bektaş Veli, Horasan erenlerinden olup, Anadolu'ya gelip yerleşmiş bir Türk sufusidir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında onun çabaları görmezlikten gelinemez. Hacı Bektaş Veli'nin dikkat çekici özelliklerinden birisi de eğitimci kişiliğidir. O çağının önemli bir halk eğitimcisidir. Hacı Bektaş Veli bir eğitimcide bulunması gereken özelliklere sahip olup, kendisinin “Dört Kapı Kırk Makam” adıyla anılan bir müfredat programının hazırlayıcısı olduğu bilinmektedir. Onun müfredat programının amacı, her asırda toplumların ihtiyaç duyduğu kâmil insanları yetiştirmektir. Hacı Bektaş Veli, tasavvuf konusunda derinlemesine bilgiye ve öğrenme-öğretme sürecini etkili yönetecek becerilere sahiptir. Onun, yetişkinler eğitiminde şu yaşam becerilerini topluma kazandırdığı bilinmektedir: Anadilde eğitim, öğrenmeyi öğretme, sosyal beceriler ve vatandaşlık becerileri, topluma yapıcı şekilde dâhil olma, kültürel farkındalık, duyguları müzik ve edebiyat yoluyla ortaya koyma. Onun bu kazanımları Anadolu'da çok kültürlü bir yaşamın devamına imkân sağlamıştır. Onun Hakk'a yürümesinden sonra kurulan Osmanlı Devleti, Hacı Bektaş Veli'nin birleştirici kişiliğinden oldukça yararlanmışır. Hacı Bektaş Veli'nin başka bir önemli kazanımı, kendi adıyla kurulmuş olan Bektaşilik Tarikatı'dır. Bu tarikatın mensupları kadın-erkek bir arada ibadet ederler. Müritler tarikata özel bir ayinle kabul edilirler. Cemevleri ibadet yeri olma yanında bir ilim ve irfan yuvası olarak hizmet verirler. Yani yetişkinler eğitiminin halen sürdürüldüğü dergâhlardır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Halk Eğitimi, Öncü, Alevilik-Bektaşilik.

Abstract

Hacı Bektaş Veli is a Turkish Sufi who came to Anatolia from Horasan. His efforts in the Turkification and Islamization of Anatolia cannot be ignored. One of the remarkable characteristics of Hacı Bektaş Veli is his educator personality. He was an important public educator of his time. Hacı Bektaş Veli had the qualities that an educator should have, and it is known that he was the preparer of a curriculum program called *Dört Kapı Kırk Makam*. The aim of his curriculum program is to raise the perfect people that societies need in every century. Hacı Bektaş Veli had in-depth knowledge of Sufism and the skills to manage the learning-teaching process effectively. It is known that he brought the following life skills to the society in adult education: Education in mother tongue, teaching learning, social and citizenship skills, constructive involvement in society, cultural awareness, expressing emotions through music and literature. These achievements of his enabled the continuation of a multicultural life in Anatolia. The Ottoman Empire, which was established after his death, benefited greatly from Hacı Bektaş Veli's unifying personality. Another important achievement of Hacı Bektaş Veli is the Bektashism sect founded under his name. Members of this sect worship together, men and women. Disciples are accepted into the sect with a special ritual. In addition to being places of worship, Cemevleri serve as centers of knowledge and wisdom. In other words, they are dervish lodges where adult education is still carried out.

Keywords: Hacı Bektaş Veli, Public Education, Pioneer, Alevism-Bektashism.

Giriş

Yaygın eğitim veya halk eğitimi olarak bilinen yetişkinler eğitiminin toplumsal gelişmeye birçok yönden önemli katkılar sağladığı bir gerçektir. Halk eğitimi, eğitimde sürekliliği sağlayan ve örgün eğitim kurumlarına göre daha geniş bir alanda uygulama imkânı bulan bir eğitim seferberliğidir. Ancak böyle bir eğitimin başarısı, onu uygulayan kişilerin etkililiğine de bağlıdır.

Hacı Bektaş Veli'nin kendi zamanının etkili bir halk eğitimcisi olduğu şüphe götürmemektedir. Onun kendine has bir eğitim üslubu vardır. Temelini hoşgörü, dayanağını ilim ve aklın oluşturduğu bu eğitim metodunun müfredat programı, "Dört Kapı Kırk Makam" öğretisidir. Dört kapı içinde yer alan makamlar, kâmil insan yetiştirmenin basamakları olup ham bir Müslüman'ın Hak ile bütünleşmesi mertebesine kadar uzanır.

Hacı Bektaş Veli'nin hayatını ve çeşitli yönlerini inceleyen araştırmalara rastlanmaktadır. Onun bir halk eğitimcisi yönünü ele alan araştırmalar ise sınırlıdır. UNESCO'nun 2021 yılını Hacı Bektaş Veli yılı olarak ilan etmesi çok anlamlıdır. Bu çalışmada, Hacı Bektaş Veli'nin bir halk eğitimcisi yönüne değinilmiş olup onun toplumsal hayata katkısı ele alınmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin eğitimci kişiliği üzerinde, günümüzde yapılan çeşitli çalışmalar bu konunun önemini ortaya koymaktadır.

1. Halk Eğitimi

Hayat boyu öğrenme, yaşam boyu eğitim, sürekli eğitim, yetişkinler eğitimi, halk eğitimi gibi kavramlar birbirinin yerine kullanılmaktadır. Aslında bunlar Türkiye'de aynı anlamda kullanılan kelimelerdir. Türkiye'de çoğunlukla halk eğitimi olarak nitelenen bu kavram diğer ülkelerde yetişkinler eğitimi, hayat boyu eğitim ve sürekli eğitim gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Literatürde *Andragojik* eğitim olarak geçmektedir. Bu kavramlar içinde daha çok halk eğitimi kavramı benimsenmiş olduğundan araştırmada bu terim diğerlerinin yerine de geçecek şekilde kullanılmıştır (Dolanbay, 2014; Türkkan, 2019).

Halk eğitimiyle ilgili literatürde farklı tanımlara rastlanmaktadır. Yaygın eğitim, yetişkinler eğitimi veya toplum eğitimi gibi isimlerle anılan halk eğitimi, yetişkinlere ve okul dışındakilere düzenli ve örgütlü bir şekilde verilen eğitim çabaları (Geray, 2002) olarak tanımlanmaktadır. Halk eğitimi, zorunlu eğitim dışındaki bireylerin yaşamlarının herhangi bir kademesinde öğrenme ihtiyaçlarını gidermek için birtakım etkinliklerden oluşan süreçtir (OECD, 1977). Başka bir tanıma göre, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş veya herhangi bir kademesinden ayrılmış kişilere, örgün eğitim dışında onların gelişmelerini sağlayıcı nitelikte hayat boyu devam eden eğitim-öğretim faaliyetlerinin tümüdür (MEB, 2006). Yetişkin eğitimi, insanların ihtiyaç ve problemlerine yönelen; katılımcıların birtakım özelliklerini dikkate alarak hayatın pek çok alanını öğretim ortamı olarak kullanan planlı bir eğitim biçimidir (Kurt, 2008). Tanımlardan anlaşılacağı üzere halk eğitimi, gerçek hayatın her alanının bir eğitim ortamı olarak kullanıldığı ve toplumun geniş bir kesimine hitap eden planlı ve programlı eğitim etkinlikleridir.

Yetişkinler eğitiminin özellikleri göz önüne alındığında, örgün eğitim kurumlarına göre bazı üstün yanları bulunmaktadır. Bunlardan ilki geniş bir alanı kapsamasıdır. Böyle bir eğitimde yaş sınırı dikkate alınmadığı için eğitime herkes

katılabilmektedir. Bu eğitim için belli standartlarda eğitim mekânlarına ihtiyaç duyulmamaktadır. Ayrıca bu eğitim farklı alanlara da kolayca uygulanabilmektedir. Özellikle dinî ve tasavvufî konuların böyle bir eğitimle verilmesi hem öğretici olmaktadır hem de öğrenenlere önemli avantajlar sağlamaktadır. Halk eğitimin ilkelerini şöyle sıralanmak mümkündür: Süreklilik, herkese açık olma, esneklik, ekonomiklik, hoşgörü, gönüllülük, bilimsellik ve bütünlük (Kurt, 2008; MEB, 1990). Günümüz halk eğitimi ilkelerinin tamamının, asırlar öncesinde yürütülen yaygın eğitim etkinlikleri için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Halk eğitiminin bireylere kazandıracığı yaşam boyu becerilerinden bazılarını Figel (2007) şöyle sıralamaktadır: Anadilde iletişim becerileri kazandırma, öğrenmeyi öğrenme, sosyal beceriler ve vatandaşlık becerileri kazandırma, topluma yapıcı şekilde dâhil olma, kültürel farkındalık oluşturma, duyguları müzik, edebiyat yoluyla ortaya koyma (Demirel, 2009). Bu beceriler, bireyin içinde yaşadığı dönemde, toplumun beklentilerine göre farklılık gösterebilir. Bu bakımdan insanlara kazandırılacak bilgi ve becerilerin her sırada aynı olması beklenemez. Ancak yukarıda sıralanan becerilere hemen her zaman diliminde ihtiyaç duyulacağı aşîkârdır. Yaygın eğitim programlarını, genel eğitim ile mesleki ve teknik eğitim programları olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür (Yayla, 2009).

Bu çalışmada yer alan eğitim programı, özellikleri itibarıyla genel eğitim kapsamında değerlendirilir. Genel eğitim kapsamında bu tür programlarda görev alan eğitimcilerin öncelikle kendisi hakkında, öğrenenler hakkında, alan hakkında ve nihayet öğrenme süreci hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir (Boz, 1986). Özellikle tasavvuf alanında eğitimcilik yapacak birisinin önce kendini bilmesi gerekir. Diğer taraftan alana hâkim olmalı ve bu konuda yeterli bilgiye sahip olmalıdır. Eğitimcinin, eğitim-öğretim sürecinin nasıl işleteceği ve nihayet öğrenen grubun özellikleri hakkında bilgi sahibi olması, yetişkinlerin eğitiminin başarıya ulaşması bakımından önemli ilkeler arasında yer almaktadır.

Yetişkinlerin öğrenme-öğretme sürecinde, öğrenen, eğitimci ve çevre gibi unsurlar yer alır. Böyle bir süreçte, öğrenme sürecine katılanların algıları değişmekte, kişiler kendi kendine öğrenmenin anlamını kavramaktadırlar. Kendi kendine öğrenme perspektifi, öğrenen bireyin bu süreci kendisinin yönetebileceği anlamına gelir. Bu süreç planlama, gerçekleştirme ve değerlendirme aşamalarından oluşur. Yetişkin kişi, öğrenmeyi kendi yaşam boyu gelişimine göre planlayarak gerçekleştirebilen, kendi kendini yöneten bir öğrenici olarak kabul edilir (Jarvis, 2001). Yetişkin eğitimi programının içeriğini, temelde yetişkinlerin ve toplumun gereksinimleri belirler (Bülbül, 1991, 40).

Halk eğitiminin önem kazanması, çoğu zaman örgün eğitim kurumlarının yetersizliği, içinde bulunulan koşulların yaygın eğitime daha elverişli olması, belli standartlarda eğitim ortamı gerektirmemesi, dinî ve tasavvufî konularda eğitime daha elverişli olması, öğrenme etkinliklerinin esnek ve öğrenenlerin eğilimlerine daha kolay uyulanması gibi sebeplere bağlanmaktadır. Bu açıklamalara dayalı olarak, İlkçağ'dan başlayarak günümüze kadar devam eden süreçte, Anadolu coğrafyasında farklı ortamlarda (cami, Ahilik, terbiye ocakları) bireylerin dinî ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere yetişkinler eğitimi yapılagelmiştir (Kaya, 2016; Kurt, 2008).

Halk eğitiminde belli hususların dikkate alınması, eğitimin amacına ulaşmasına yardım eder. Bu hususları şöyle sıralamak mümkündür: Bireylerin gereksinimleri ile

işe başlama, eyleme yönelme, bireyin etkinliklere katılması ve öğrenilenlerin bireye yarar sağlaması, konularda öncelik sırası, yerel öncülerden yararlanma, çalışmaların takip edilmesi ve farklı kurumlarla işbirliği yapılması (Celep, 2003; Gedikoğlu, 1991). Yaşam boyu öğrenme etkinlikleriyle, bireyler diğer insanlarla etkileşerek sürekli kendisini geliştirme ve değiştirme çabasına girerler (Bağcı, 2015).

Halk eğitimi hizmeti, eğitim alacak kişilerin ayaklarına kadar götürülmelidir. Kısaca köylere, iş yerlerine ve buna benzer ortamlara yani eğitim alacak kişilerin erişebileceği yere kadar bu hizmetin ulaştırılması gerekir (Lowe, 1985). Yetişkin bir kimsenin tek başına veya bir grup içinde öğrenmeye istekli olması, o kişinin eğitime erişme konusunda kararlılığını göstermektedir. Bu açıklamalardan özetle, halkı eğitecek kişilerin eğitim yerlerini seçerken yukarıdaki hususları dikkate almaları gerekir.

2. Hacı Bektaş Veli

Hacı Bektaş Veli'nin iyi bir halk eğitimi uzmanı olup olmadığına karar vermek için onun bazı yönlerinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Onun soyu, eğitimci kişiliği, eserleri, uygulamayı düşündüğü eğitim programı bunlardan yalnızca birkaçıdır. Halk eğitimine öncülük eden Hacı Bektaş Veli'nin tasavvuf eğitiminde nasıl bir program takip ettiği de önemlidir. Bunun için en azından program içeriğinin bilinmesi gerekir. Fakat her şeyden önce onun içinde yaşadığı toplumun değerlerini temsil eden bir kişiliğe sahip olması (Özdemir, 2016, 199) bu eğitimin temel şartlarından birini oluşturur.

2.1. Soyu

Horasan erenlerinden olduğu söylenen Hacı Bektaş Veli, İmam Musa-i Kazım'ın onuncu göbekten torunudur. Vasiti'ye göre Hacı Bektaş seyyid olup Evlad-ı Resul'dur. Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Lokmân-ı Perende'den eğitim alan Hacı Bektaş Veli, irşat görevi ile Anadolu'ya gönderilmiş ve çoğunluğu Hristiyan toplumun yaşadığı bir bölgede eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür (Güzel, 2009). Hacı Bektaş Veli'nin İslam dinine ilişkin hükümlerini halka anlatırken bir halk eğitimci gibi davranışlar sergilediği, itikat, amel ve ahlaka ilişkin konuları işlerken öğrenen kitlenin özelliklerini dikkate aldığı, bu yönüyle iyi bir pedagoji bilgisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Bektaş Veli'den, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında büyük rolü olan gönül sultanlarının en başta gelenlerinden birisi olarak bahsedilmesi bu görüşü doğrulamaktadır (Yılmaz vd., 2011, 10).

2.2. Eserleri

Hacı Bektaş Veli'nin *Besmele Şerhi*, *Fatiha Suresi Tefsiri*, *Makâlât*, *Kitabü'l-Feva'id*, *Makalat-ı Gaybiyye* ve *Kelimat-ı Ayniyye*, *Şathiyyât* gibi eserlerinin bulunduğu bahsedilmektedir (Güzel, 2009; Özcan, 2008; Coşan, 1990). Bu eserlerden bazılarının Hacı Bektaş Veli'ye ait olup olmadığı tartışmalıdır. Tahrifata uğramış olmasına rağmen Hacı Bektaş Veli'nin tek yapıtının *Makâlât* olduğu dile getirilmektedir (Kaygusuz, 2013). *Makâlât* içinde yer alan dört kapının içeriğine bakıldığında, onun bir eğitim-öğretim programı olduğu kolayca anlaşılır. Alevi-Bektaşî inanç sisteminin müfredat programını oluşturan bu eserde ham bir insanın kâmil insan oluncaya kadar hangi aşamalardan geçeceği sıradan bir insanın kolayca anlayabileceği şekilde açıklanmıştır (Özdemir, 2021).

2.3. Eğitimci Kişiliği

Eğitimci bir kişinin zahiri ve batını bilimler hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Hacı Bektaş Veli'nin bu konularda bilgi sahibi olduğu kabul edilmektedir. Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî: Vilâyet-nâme isimli eserde, Hacı Bektaş Veli'nin dedesi Hz Muhammed'den zahiri ve Hz Ali'den batını bilgi aldığından bahsedilmektedir. Böyle bir duruma hocası Lokmân-ı Perende'nin de şahit olduğu anlatılmaktadır (Gölpınarlı, 1958). Diğer taraftan, Hacı Bektaş Veli'nin iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği zikredilmektedir (Duran, 2010; Sümer, 2008). Evliya makamında olduğu için onun ledün ilmüne sahip olacağı düşünülmektedir. İlm-i ledün hiçbir aracı olmadan Tanrı'dan alınan bilgi olarak tanımlanmaktadır (Sümer, 1999, 87). Eğitimci kişiliği yanında merak konusu olan meselelerden birisi, ona çizilmeye çalışılan Hacı Bektaş Veli portresidir. Bunlardan en önemli üçü Hacı Bektaş Veli'yi Türk Milliyetçisi, Sünnî Mutasavvıf ve Hümanist Devrimci Halk Lideri olarak görme eğilimleridir (Çetin, 2012). Onu anlatan yazarlar, gerçekten ziyade, görmek istediği Hacı Bektaş Veli'yi tanımlamak istemişlerdir. Kaynakların sınırlılığı dikkate alındığında, onun tasavvuf anlayışına bağlı Türkmen dervişi olduğu anlaşılmaktadır.

2.4. Eğitim Programı

Hacı Bektaş Veli'nin eğitim programının içeriği incelendiğinde, dört aşamalı ve kendi içinde basamaklardan oluşan mükemmel bir insan yetiştirme programı olduğu görülür. Program, şeriat kapısı ile başlamakta ve hakikat kapısı ile sona ermektedir. Veysel Karani dört kapıyı kısaca şöyle özetlemektedir: Şeriat odur ki Tanrının buyruğunu tutup kötülüklerden kaçınmak; tarikat kul hakkına saygılı olup edepli yaşamak; marifet nefsin köreltip temizliğe yönelmek; hakikat gönlünü nurlandırıp gözünden perdeyi kaldırmaktır (Vaktidolu, 1996, 8).

Seyrüsülük olarak nitelenen bu kutsal yolda, salik tasavvufi yani manevi bir yolculuğa çıkar. Sıkı bir nefsi eğitimi gerektiren bu duruma her derviş dayanamayabilir. Bu bakımdan yola çıkmadan önce salik kişinin iyi düşünmesi gerekir. Daha da önemlisi bir mürşide tabi olmadan nefsi terbiye etmek oldukça güçtür (Gül, 2021). Bu bakımdan *Makâlât*'ta tarikat kapısının ilk makamı, pirden el alıp tövbe etmek (Coşan, 1990, 15) olarak ifade edilmiştir. Programda daha ileriye gidebilmek için bir rehberle bir eğiticiye (mürebbiye) ihtiyaç duyulmaktadır. Akarsu bu durumu bir şiirinde şöyle ifade etmektedir:

*Deli gönül feryat etme boşuna
Hal bilmez kişiye yâr olamazsın
Bir mürşide bağlamazsan özünü
Hakk'ın huzurunda var olamazsın (Ceylan, 2016, 143).*

2.4.1. Şeriat

Hacı Bektaş Veli'ye göre şeriat kapısı, İslam inancının temel koşullarını karşılar. İtikat, amel ve ahlaki olarak yapılması gereken şeyler bu kapıda yer almaktadır. Bunlar iman etme, ilim öğrenme, ibadet etme, helal kazanma, nikâhlı olma, özel günlerde kadına yaklaşmama, sünnet ve cemaat ehli olma, şefkatli olma, temiz yeme ve giyinme, iyiliği emredip yaramaz işlerden sakınmadır (Coşan, 1990; Yılmaz vd., 2011). Hacı Bektaş Veli bu kapıyı evreni oluşturan dört temel maddeden yel ile

eşleştirmektedir. Yel nasıl taneleri samandan ayırırsa, bu kapı da hakkı batıldan ayırır. Helal, haram, temiz ve pis olanların ayırt edildiği şeriat kapısı ulu kapıdır ve şeriatı tamam olmayan salık kişinin daha ileriye gitmesi anlamsızdır. Zira inancın sağlam bir temeli yoksa yapılan emekler boşa gidecektir. Hacı Bektaş Veli basit bir örnekle herkesin anlayacağı bir şekilde İslam inancının temel prensiplerini ortaya koymuştur. İslam dininde en önemli hususun Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmek olduğunu, aklın ve ilmin önemi yanında Allah'a ibadet etmenin ve helal kazanmanın da o kadar önemli olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Nikâhlı olmanın önemi ele alınmakta, erkek kadın ilişkilerinin sınırı çizilmektedir. Sünnet ehli olma ve başkalarına karşı şefkatli davranma, beden temizliğinin önemine dikkat çekilirken, insanlara iyiliği tavsiye etme ve onları kötü işlerden alıkoymanın toplumsal hayatımıza sağlayacağı katkılar üzerinde durulmaktadır. Alevi-Bektaşî inancında, kişinin aşının, eşinin ve işinin olmaması, onun şeriat kapısında olduğu anlamına gelir (Vaktidolu, 1996) Bu kapı, özgün eğitimde ilkokula karşılık gelmektedir.

2.4.2. Tarikat

Hacı Bektaş Veli'nin eğitim programında ikinci kapı tarikattır. Bu kapıda yapılması gereken işler önem sırasına göre şöyle sıralanmaktadır: Pirden el alıp tövbe etme, mürid (talip) olma, tıraş olup elbise giyme, nefisle mücadele, hizmet etme, korku, ümit etme, ibret alma ve hidayet etme, cemiyet ve nasihat sahibi olma, özünü fakir görme (Coşan, 1990; Yılmaz vd., 2011). Hacı Bektaş Veli bu kapıyı ateş ile eşleştirmektedir. Bu kapıda olanların gece gündüz ibadet ederek kendilerini yakmaları gerekir. İnsanın kendisini yakmasının manevi bir anlamı vardır. Salık yanlış bir şey yaptığında, Cehennem ateşinin yakıcılığını bu dünyada hissetmeli ve günah işlemekten kaçınmalıdır. Bu kapıdan içeri girebilmek için bir mürşid-i kâmil insandan el almalı, salık bütün günahlarına tövbe etmelidir. Hacı Bektaş Veli'nin kurmuş olduğu Alevi-Bektaşî Tarikatı'nda yola girecek olan kişi tıraş edilerek eğine bir hırka giyer. Gönül eğitimine tabi tutulan salık, nefisle mücadeleye başlar. Bu aşamada salık kişinin korku ile ümit arasında olması lazım gelir. Olgunlaşan birey her şeyden ibret almaya ve hidayete ermeye gayret gösterir. Salık böylece toplumda bir yer edinmeye çalışır. Nasihat sahibi olan salık, yapılan muhabbetlerden zevk almaya başlar. Nihayetinde aşk ve şevk sahibi olmaya, benliğinden geçerek özünü fakir görmeye başlar. Bu kapı özgün eğitimde ortaokula karşılık gelmektedir.

2.4.3. Marifet

Hacı Bektaş Veli'nin müfredatında üçüncü kapı marifettir. Bu kapıya ulaşmak için oldukça gayret göstermek gerekir. Bu kapının ilk makamının ilim sahibi olmakla başlaması anlamlıdır. Bu batını bir ilimdir. Dünyadan elini çeken salık kişinin cömert olması, en önemsiz hatalardan bile utanç duyması yani hayâ etmesi gerekir. Kişi Hak'tan gelene sabır göstermeli, perhizkâr olmalı ve hata yapmaktan çekinmelidir. Marifet ehli kişi edepli ve miskin olmalı, gerçek zenginin Allah olduğunu bilmeli yani ilahi sırlara erişmelidir. Bu kapının son makamı, kişinin kendi özünü bilmesidir. İnsan küçük evren olduğuna göre, salık kişinin evreni tanıyabilmesi için önce kendi varlığının farkına varması gerekir. Bunu yapabilen kişi ancak o zaman Rabbini bilir ve büyük evreni anlar. Bu kapının içinde sayılan makamları geçen salık bir önceki kapıdakilere öğretmenlik yapabilir. Mürşitler ve şeyhler marifet ehli kişilerdir. Hacı Bektaş Veli bu kapıyı su ile eşleştirmektedir. Su hem arı hem de arıtıcı bir özelliğe

sahiptir. Bu bakımdan eğitici kişinin önce kendisinin temiz olması lazım gelir. Temiz bir kişi tarafından yıkanan salikin de temiz olacağı düşünülür. Bu yıkanma daha çok kalp temizliği olarak düşünülmektedir. Marifette bir kişinin nefsini bilmemesi marifette cünüp olarak nitelendirilmiştir (Aytekin, 1958). Bu kapı örgün eğitimde liseye denk gelir.

2.4.4. Hakikat

Hacı Bektaş Veli'nin eğitim programında son kapı hakikattir. Hakkın sırlarına ermek ve Hakk'ın varlığında yok olmak olarak nitelenen bu kapının makamlarının ilki, toprak gibi alçak gönüllü olmak ve yetmiş iki milleti ayıplamamaktır. Salık elinden geleni başkaları için yapmalı ve kişi yaratılmış hiçbir şeye zarar vermemelidir. Mülk sahibine yüz sürmeli ve sohbet hakikat sırlarından haber vermelidir. Ancak ehli olmayan kişilerden sırları saklamalı ve samimiyetle Allah'a yönelmelidir. Bu kapının son makamı Allah'a ulaşma yani Allah'tan başka hiçbir şeyi görmeme ve düşünmemedir. Hacı Bektaş Veli bu kapıyı toprak ile eşleştirir. Toprak alçak gönüllüğü temsil eder. Toprak, kirli temiz ayrımı yapmadan her şeyi kabul eden ve onları yararlı maddelere dönüştüren bir özelliğe sahiptir. Bu kapıya ulaşmak her salık kişiye nasip olmayabilir. Peygamberler ve evliyalar bu makama erişebilirler. Bu kapı örgün eğitimde yükseköğretime karşılık gelir.

3. Hacı Bektaş Veli'nin Halka Kazandırdığı Yaşam Becerilerinden Bazıları

Hacı Bektaş Veli'nin hayatı, yazılı kaynakların sınırlılığı sebebiyle tam olarak bilinmemektedir. Onun tasavvuf ehli birisi olduğu ve Horasan Melamiliğinden etkilendiği, Anadolu'ya belli bir amaçla gelerek bu coğrafyanın Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin Hacı Ahmet Yesevi ile ilişkisi konusu çok açık olmamakla birlikte onun dervişlerinden Lokman-ı Perende'nin kendisine hocalık yaptığı hususu *Velayetname*'de belirtilmektedir. Elbette bu kaynağa ilişkin kuşkulu bilgilerin olduğu da bir gerçektir. Bazı kaynaklarda Hacı Bektaş Veli'nin Baba İlyas'ın müridi olduğu (Ocak, 1996, 455) fikrini *Âşıkpaşazade Tarihi* de doğrulamaktadır (Çetin, 2012). Hacı Bektaş Veli'nin Bektaşlı topluluğundan birisi olduğu da (Kaygusuz, 2013; Taşgın-Solmaz, 2012) dile getirilmektedir. Bu çelişkiler Hacı Bektaş Veli'nin eğitimci kimliğini değiştirmeyeceği gibi onun halka kazandırdığı yaşam becerilerinin üstünü de kapamaz.

3.1. Anadil Eğitimi

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu insanına kazandırdıklarına bakıldığında, bunların yaşam boyu öğrenmenin önemli kazanımları arasında yer aldığı görülür. Bu kazanımların başında anadil ve iletişim becerileri gelmektedir. Kendisi bir Türkmen şeyhi olan Hacı Bektaş Veli, Türk insanını birlik ve beraberlik ülküsü etrafında toplamaya ve eğitmeye çalışan bir liderdir (Güzel, 2009). Anadil ile kültür arasında önemli bir ilişki vardır. Kültürel unsurlar dil tarlasında yetiştirilerek bireylerin yararına sunulur. Kültür dil sayesinde kayda geçer, korunur, dil kalıbı içinde şekillenip bu sayede gelecek kuşaklara aktarılır (Göçer, 2012). Hacı Bektaş Veli, eğitim ve ibadette Türkçeyi etkili kullanan ve böylece Türk kültürünün de yaşamasına önemli katkı sağlayan bir Türk dâhisidir. Onun halkı bu şekilde eğitmesi, Anadolu'nun Türkleşmesi yanında İslamlaşmasına ve daha sonra kurulacak Osmanlı Devleti'nin temellerinin atılmasına da önemli katkılar sağlamıştır.

3.2. Öğrenmeyi Öğretme

Hacı Bektaş Veli'nin yetişkin insanlara önemli katkılarından birisi de onlara öğrenmeyi öğretmesidir. Öğrenmede temel olan öğrencinin etkin olmasıdır. Başka bir deyişle, öğrenciler, öğretme-öğrenme sürecinde öğretmenin aktif olmasıyla iyi bir öğrenme gerçekleştiremezler (Özer, 2001). Bu durum insan-ı kâmil olma süreci için de geçerlidir. Salık kişinin daha fazla etkin olması gerekir. Zira Hakk'a yetecek olan onun kendisidir. Öğrenmeyi öğretme kavramı, yirmi birinci yüzyıl bilgi toplumunda gündeme gelmiş bir kavramdır. Öğrenme stilleri ve öğrenme stratejileri olmak üzere iki boyuttan oluşan bu kavramda, öğrenmeye katılanların kendi stillerini tanınması ve öğrenme stratejilerinin farkına varıp bunları uygulamaları amaçlanır. Hacı Bektaş Veli'nin asırlar öncesinde, halk eğitimi çalışmalarında böyle bir yöntemi kullanması, onun iyi bir pedagoji bilgisine sahip olduğunu göstermektedir. *Makâlât*'ta, zahidlerden bahsedilirken, eriştikleri her mertebeye kendi gayretleri ile gelmişlerdir; hakikat bölümünde, kırk makam budur eğer sen de hemen bilersen (öğrenirsen) iyidir; son bölümde kudretim yettiği kadar açıkladım fazlasını isteyen tafsilatlı kaynaklara baksın ifadelerinde öğrenmeyi öğretmenin önemi vurgulanmaktadır (Coşan, 1990, 5, 20, 63).

3.3. Sosyal Beceriler ve Vatandaşlık Becerileri Kazandırma

Halk eğitiminin önemli konu alanlarından birisi, bireylere sosyal beceriler ve vatandaşlık becerileri kazandırmaktır. Yani iyi vatandaş yetiştirme işi eğitim kurumlarının ana hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Bir ülkenin sürekliliğini sağlama ve insanları ortak amaçlarda birleştirme, onlara vatandaş olma bilinci ile kazandırılır (Hablemitoğlu-Özmete, 2012). İyi vatandaşın tanımı, zamana ve kişilere göre değişiklik göstermekle birlikte, görev ve sorumluluklarını bilen ve içinde yaşadığı topluma uyum sağlayan kişiler olarak tanımlanabilir. İyi vatandaşın yetiştirilmesinde, öğretici faktörü önemli rol oynar. Zira kişi öğreticisini örnek alacağından öğretmenin örnek davranışlar sergilemesi gerekir. İyi vatandaş yetiştirmede daha çok, değerler eğitimi öne çıkar (Kuş-Aksu, 2017). Bunlar: başkalarına saygı, vatanseverlik, dürüst olma, kul hakkı gözetme, insanları sevmek, helal kazanma ve yeme, yardımseverlik gibi duygu ve değerleri içerir. Hacı Bektaş Veli'nin eğitim programında, şeriat kapısında bile bunların bir kısmını bulmak mümkündür. Tarikat, marifet ve hakikat kapısına ulaştıkça değerler yerini daha üst değerlere bırakmaktadır. Hacı Bektaş Veli, Rum erenlerine sosyal beceriler ve vatandaşlık becerileri kazandırdığı gibi, bölge halkının da yapıcı bir ortağı olmuştur. Bu felsefeyle, Türk devlet yönetiminde, gayrimüslimlere de hoşgörü ile yaklaşılmıştır (Güzel, 2009).

3.4. Kültürel Farkındalık Oluşturma

Hacı Bektaş Veli'nin dergâh olarak Suluca Karahöyük'ü seçmesi bir tesadüf değildir. Bu küçük Anadolu kasabasının bulunduğu yerin çevresinde farklı kültürler yaşamaktadır. O, bulunduğu çevrede bir kültürel farkındalık yaratarak bütün insanların sevgisini kazanmış, halk eğitiminde önemli bir başarı elde etmiştir. Onun eğitim programının hakikat bölümünde, yetmiş iki millete bir nazarla bakma anlayışı yer alır (Coşan, 1990). Kültürel farkındalık, kişinin kendisinden başka birilerinin de varlığını kabul ederek bunu Hakk'ın bir tecellisi olarak görmesi ve yaratandan ötürü yaratılanları sevmesi ve hoş görmesidir. Farkındalık eğitimi, kültürel farklılıklara yönelik bir anlayışa sahip olmayı amaçlar. Böyle bir eğitimde farklılıklara anlayışla

yaklaşma ve anlama çabası vardır. Bu konuda bilgilerin iletilmesi, farklılıklara yönelik bir hoşgörünün yaratılması amaçlanır (Flood-Romm, 1996). Hacı Bektaş Veli, yetişkinler eğitiminde, farklılıkları dikkate alarak Müslüman olmayan tebaanın da güvenini ve beğenisini kazanmıştır. O bölge Hristiyanları tarafından Aziz Haralambo adıyla takdis edilmiştir (Kozan, 2012). Bu felsefeyi takip eden Osmanlı Devleti, Balkanlara açılmış ve Türklere İstanbul'un fethinin yolları açılmıştır. Diğer taraftan çok uluslu yaşama kültürü günümüze kadar devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde çok uluslu üniter yapının korunması bu felsefenin ürünüdür.

3.5. Duyguları Müzik Ve Edebiyat Yoluyla Ortaya Koyma

Halk eğitiminin önemli kazanımlarından birisi de duyguları müzik ve edebiyat yoluyla ortaya koymadır. Hacı Bektaş Veli, kendisinden sonra kurulmuş olan Bektaşî Tarikatı'nın piridir. Bu tarikat daha sonra Pîr-i Sanî Balım Sultan tarafından sistemli hale getirilmiştir. Alevi-Bektaşî Tarikatı'nda, düvaz, deyiş, nefes ve mersiyeler okunarak duygular müzik yoluyla ortaya konmaktadır. Bağlama eşliğinde ve bazı sürelerde keman ve def gibi müzik araçlarının kullanıldığı cemlerde, bu duygular en üst seviyeye ulaşır. Aşka gelen canlar semah dönerek Hakk'ı zikrederler (Ersoy, 2019). Kadın ve erkek ayrımı olmaksızın cemevlerinde yürütülen bu çalışmalarla, Alevi-Bektaşî inancı halk edebiyatına önemli katkılar sağlar. Müziği oluşturan ezgi ve ritim toplumsaldır yani toplumsal anlamla yüklü sesler müziği oluşturur. Müzik ve dansın oluşturduğu göstergeler insan ve onu kuşatan evrenin anlamlandırılmasına yardım eder. Bu anlamlandırma belli bir kültürel bağlamda gerçekleştirilir (Sayın-Ege, 2013). Diğer taraftan edebiyat eserinin her yönüyle insani öğeler ve insana has bakış açıları ile donanmış olması, edebiyatın insan odaklı bir sanat eseri oluşuyla ilintilidir (Sazyek, 2013). Hacı Bektaş Veli, edebiyatın bu insan odaklı sanat yönünden ustaca yararlanmış ve müzik ile semahı evreni anlama aracı olarak kullanmıştır. Bu açıklamalardan, Hacı Bektaş Veli'nin sıradan bir kalender dervişî olmadığı, ilim sahibi bir Türkmen ve âlimler arasında itibarı olan bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır (Duran, 2010). Özellikle değer öğretiminde duyguların önemini bilen Hacı Bektaş Veli, müzik ve edebiyat yoluyla insanların duygularını harekete geçirerek önemli değişimlere imza atmıştır. Onun insan hayatını ve ahlaki meseleleri konu alan şiirlerine rastlamak mümkündür.

4. Yetişkinler Eğitimi Öncüsü Olarak Hacı Bektaş Veli

Yetişkinler eğitiminde, bireylerin gereksinmelerinin bilinmesi, eyleme yönelme, bireyin etkinliklere katılımı gibi özelliklerin dikkate alınması gerekir.

4.1. Bireylerin Gereksinimleri İle Başlama

Eğitimin etkili olmasında önemli hususlarda biri, ona katılanların ihtiyaçlarına cevap verip vermediği hususudur. Eğitim programları, katılanların gereksinimlerini karşılamıyorsa onların ilgisini çekmeyecektir. İnanma ve tapınma her insan için bir ihtiyaç olup bu durum subjektif bir özellik taşıır. Jung'a göre, inanma veya inanmama yönünde tercih yapılması, zihni ona sevk eden bir sebebe bağlıdır (Özcan, 1992). İnsan, ruh ve bedenden oluşmuş bir varlık olup inanma ihtiyacı, insan ruhunun en belirli özelliğidir. İnsanın bir yaratıcının varlığına inanmasının farklı sebepleri bulunmaktadır. İnanma ihtiyacının, kişinin zor durumlarda kaldığında ortaya çıktığına ilişkin görüşler, insanın çaresizliğinin bir belirtisi olarak görülmektedir. Ancak sufice

bir yorumla bakılırsa, insan günahlarından arınmak için âşikane bir hamle ile Hakk ile buluşmayı arzular (Aydın, 2009). Hacı Bektaş Veli'nin eğitim programında bu durum dikkate alınmıştır. *Makâlât*'ın birinci bölümünde, “insan olanlar kendilerini tez ulu bileler ve Hak Teâlâ'nın yasaklarından sakınalar” (Coşan, 1990, 3) ifadesinde bu ihtiyaç açıkça ortaya konmaktadır. Allah, insanı yeryüzünde halife kılmıştır. İnsan, terkibi zulmet ve nurun birleştirilmesi ile oluşmuş, yaratılışı düzgün, sureti ve ahlakı güzel kılınmış bir varlıktır.

4.2. Eyleme Yönelme

Tasavvuf eğitiminde eylem de önemlidir. Tasavvuf eğitimi bilgidен öte becerilerden oluşur. Bu becerilerin kazanılabilmesi için bunların elbette öncelikle bilinmesi gerekir. Yetişkin eğitime katılan bireyler öğrendiklerini hemen uygulamak isterler. Bu bakımdan eğitim süreci kuramsal bilgidен çok becerileri içerir (Şirin, 2008). Şeriat kapısında iman etme bilgi gerektirirken üçüncü makamda ibadet etmek daha çok eylem gerektirmektedir. Elbette her eylemin niyet ve fiil olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Fiilden maksat hayır veya şer niteliğine bakılmaksızın işlenme durumudur. Niyet ise fiilin oluşmasında etkili olan eylemin maksadını ortaya koyan gerçekliktir. Bu anlamda fiilin hakikatini, onu tahrik eden insan nefsinde kuvve halinde bulunan illette aramak gerekir (Çetintaş, 2014). Hacı Bektaş Veli'nin eğitim programı içinde eylemler daha çok tarikat kapısında yer almaktadır. Bu kapıda salık kişinin pirden el alıp tövbe etmesi, yola girmesi, nefisle mücadele etmesi, hizmet sahibi olması eylem gerektiren davranışlardır. Alevi-Bektaşî Tarikatı'nda bunların nasıl yapılacağı buyruk veya erkânnamelerde açıklanmıştır.

4.3. Bireyin Etkinliklere Katılması

Eğitim öğretim sürecinde kalıcı öğrenmelerin oluşması, öğrenenlerin bu sürece katılmasıyla mümkündür. Bilişsel kuramcılara göre, öğrenilecek konuyu öğrencinin kendisinin keşfetmesi ve öğrendiklerini uygulaması kalıcı bir öğrenme sağlar (Sönmez, 2007). Tasavvuf eğitiminde bireyin etkinliklere katılması zorunludur. Kâmil insan olma yolunda ilerleyen salık, mürşidin gösterdiği hedeflere ulaşarak muradına erebilir. Hacı Bektaş Veli'nin eğitim programında bu hedefler, *Kur'an-ı Kerim* ayetleri ve hadislerle çok güzel bir şekilde açıklanmıştır. O, tarikat kapısının beşinci makamını Hz. Peygamberin bir hadisi ile açıklar: “Hizmet eden kimse hizmet görür”. Yedinci bölümün sonunda “Her kim Allah zikriyle meşgul olursa her türlü zahmetlerden kurtulur, rahmetlere ulaşır” buyrulur (Coşan, 1990, 30). Yani bireyin etkinliklere katılmasında maksat kendi eylemlerinden sorumlu olmasının ve hakikatin sırlarına ermek için çaba sarf etmesinin gerekliliğidir.

4.4. Bireye Yarar Sağlaması

Yetişkin eğitiminde, alınan eğitimin bireyin işine yaraması ve ona bir fayda sağlaması önemlidir. Bu yararın süresi ve derecesi kişilere göre değişiklik gösterir. Faydanın uzun süreli olması ve katkı derecesi bu tür faaliyetlere katılımın artmasına yardım eder. Tasavvuf yolunda ilerlemenin kişiye sağlayacağı katkıyı ölçmek elbette zordur. Ancak misafir olarak geldiğimiz bu dünyada birtakım görevlerimizin olduğu, burada kaldığımız süre içinde yaptıklarımızın bir gün değerlendirileceği hususu göz önüne alındığında, Hacı Bektaş Veli'nin eğitim programının ne kadar önemli ve yol gösterici bir kaynak olduğu daha iyi anlaşılır. *Makâlât*'ın ikinci bölümünde, iman ve

ibadet konusu ele alınmıştır. Arifler katında imanın akıl üzere olduğu, halk dilinde imanın dil ve gönül üzere olduğu, ibadete gelince amel imandan ayrıdır açıklamaları yer almaktadır (Coşan, 1990, 10). İman konusunda kişinin sadece dil ile söylemesinin yeterli olmadığı, gönülle yani kalp ile tasdik edilmeyen bir imanın geçersizliği belirtilmektedir. Amel-iman ilişkisine açıklık getirerek imansız yapılan ibadetin boşuna olacağını ayetlerle açıklamaktadır. Bu konuya farklı açıdan bakan kişiler de bulunmaktadır. Semerkandî bir kişinin hidayete ermesinde iman ile amel arasındaki birlikteliğe dikkat çeker. Ona göre, iman sadece bir zihinsel süreç değildir. Kendisinin zorunlu bir sonucu ve meyvesi olan amel ile açığa çıkmaktadır (Türkmen, 2017). Maturidi bu konuda Hacı Bektaş Veli ile aynı düşünür. Kur'an'dan deliller getirerek amelin imanın bir parçası olmadığını ancak ikisi arasında bir bağ olduğunu vurgular (Kılınç, 2016).

4.5. Konularda Öncelik Sırası

Eğitim programları düzenlenirken öğrenilecek konuların mantıklı bir sıralaması verilir. Bunun önemli bir sebebi, önce öğrenilecek konuların sonrakilerin ön koşulu olmasıdır. Örneğin, talebeye abdest alma konusu namaz kılma eyleminden önce öğretilmelidir. Zira abdestsiz namaz olmaz. Bu örnekte olduğu gibi, Hacı Bektaş Veli'nin eğitim programında bu durum dikkate alınmıştır. Konu başlıkları şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak ele alındıktan sonra her bir başlık altında yapılması gerekenler açıkça belirtilmiştir. *Makâlât*'ın birinci bölümünde, “Âdemin dört türlü nesneden yaratıldığı ve dört bölüğe ayrıldığı, her bir bölüğün ibadetlerinin, arzularının ve hallerinin farklı olduğu” belirtilmektedir (Coşan, 1990, 3). Hacı Bektaş Veli ayrıca kırk makamdan birinin eksik olması halinde hakikatin tamam olmayacağını altını çizer (Yılmaz vd., 2011). Hacı Bektaş Veli'nin yetişkinler eğitim programında, konularda öncelik sırası yanında insanların dört bölük olduğu ve her bir bölüğün ibadetleri, halleri ve arzuları ayet ve hadislerle dayalı olarak açıklanmıştır. Bu açıklamalardan, salık hangi kapıda ise o kapıda yapılması gereken ibadetlerden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Elbette salık ilerledikçe yapılan ibadetlerin güçlük derecesi de artacaktır. Burada üzerinde durulması gereken husus sadece ibadet meselesi değildir. Daha da önemlisi, her kapıda hangi makamlara uyulacağı ve bu makamlarda sözü edilenlerin davranışa dönüştürüleceğidir.

4.6. Yerel Öncülerden Yararlanma

Yetişkinler eğitiminde dikkate alınması gereken hususlardan birisi de yerel öncülerin desteğini almaktır. Yerel öncüler o bölgeyi iyi tanıyan ve bölgedeki halkın güvenini kazanmış kişilerdir. Halk eğitiminde bu insanlardan yararlanmak mümkündür. Hacı Bektaş Veli bir halk eğitimcisi olarak bu hususu göz önünde bulundurmıştır. Anadolu'ya geldiğinde bir Vefai dervişi olan Baba İlyas ile görüştüğü ve onun tarikatına intisap ettiği söylenir. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geldiğinden Rum Abdallarının haberi olmuş ve kendilerinden güçlü birisinin gelmesinden hoşnut olmamışlardır. O bulunduğu bölgede sanatkarların piri Ahi Evren ve Taptuk Emre gibi saygın kişilerle iletişim içinde olmuştur. Anadolu'da Abdalan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum ve Gazıyan-ı Rum olmak üzere dört taifeden bahsedilmektedir. Âşık Paşazade'ye göre Hacı Bektaş Veli bu gruplar içinden Bacıyan-ı Rumu seçmiştir (Zelyut, 2015). İlginçtir ki onun Anadolu'ya ilk gelişini Kadıncık Ana hissetmiş ve Rum Abdallarına haber vermiştir. Hacı Bektaş Veli, Hakk'a yürümeden önce yolun sırlarını Hatun Anaya (Kadıncık Ana) aktarmıştır. Kadıncık Ana'nın ise bunları Abdal

Musa'ya aktardığı belirtilmektedir (Yıldız, 2019, 138). *Velayetname*'de Seyyid Mahmud-ı Hayrânî'nin üç yüz Mevlevî dervîşiyle Hacı Bektaş Veli'yi ziyaretinden ve başka bir günde Sarı İsmail'in Mevlânâ'ya bir kitap için gönderildiğinden bahsedilmesi (Gölpınarlı, 1958), onun yerel liderlerle irtibat içinde olduğunu göstermektedir.

4.7. Çalışmaların Takip Edilmesi

Eğitim kurumlarında yapılan her türlü eğitim etkinlikleri takip edilmeli, planlandığı gibi gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmalıdır. Bu husus yetişkinler yani halk eğitimi için de geçerli olup bir bakıma yapılan çalışmaların değerlendirilmesi anlamına gelir. Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinin hangilerinin ona ait olduğu ve kendisinin yazıp yazmadığı konusunda şüpheler bulunmaktadır (Fığlalı, 1990; Coşan, 1990; Güzel, 2009). Bazılarına göre, Hacı Bektaş Veli'den sonra bu eserleri müritleri yazmıştır (Kaygusuz, 2013). Hacı Bektaş Veli, Suluca Karahöyük'te dergâhını kurduktan sonra tasavvuf eğitimini sürdürmüştür. Kendi hayatta iken çok sayıda halife yetiştirmiş ve bunların her birisini Anadolu'nun dört bir yanına göndermiştir. Elbette bu kişilerin yaptıkları hizmetlerin etkililiğine yönelik dönütler alınmıştır. Kendisinin kurmuş olduğu Bektaşî Tarikatı'nda, talipler bağlı oldukları ocakların denetimi altında tutulmuşlardır. Bu ocaklara mensup dede-babalar talipleri eğitmek ve onları sorup soruşturmakla görevlendirilmişlerdir. El ele el Hakk'a adı verilen bir hiyerarşi ile ocaklar nihai olarak Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na bağlanmaktadır. Bu bakımdan yapılan çalışmaların takip edildiği gerçeğinden yola çıkarak, Hacı Bektaş Veli'nin halk eğitiminin öncü bir lideri olduğundan söz etmek mümkündür.

4.8. Farklı Kurumlarla İşbirliği

Halk eğitiminin başarıya ulaşmasında işbirliğinin önemli bir yeri vardır. İşbirliği zor işlerin üstesinden gelmeye yardım eder. Diğer taraftan yapılan çalışmaların el birliği ile yürütülmesine imkân sağlar. Hacı Bektaş Veli döneminde var olan yaygın eğitim kurumlarına bakıldığında, bunlar arasında mescitler, tekke ve zaviyeler, cemevleri ve yâran sohbetleri, kütüphaneler, kahvehaneler, bilgin, edip ve sanatçıların evleri, bazı halktan insanların evleri yer aldığı görülmektedir (Sezgin, 2018). Hacı Bektaş Veli, eğitim faaliyetlerine devam ettiği süre içinde birçok kişi ve kurumla işbirliğini devam ettirmiştir. Ahi teşkilatı olarak bilinen meslek kuruluşları onun düsturunu örnek almışlardır. Anadolu'nun farklı yerlerine gönderdiği dervişlerinin bulunduğu dergâh ve tekkelerle insanlar işbirliği içinde olmuşlardır. Onun zamanın bilgin, edip ve sanatçı kişiliğine sahip insanlarla sohbetler ettiğine yönelik *Velayetname*'de kıssalar bulunmaktadır (Gölpınarlı, 1958). Diğer taraftan Hacı Bektaş Veli'nin döneminde yaşamış olan Mevlana, Şemş-i Tebrizi, Yunus Emre gibi kişilerle de görüşmüş olduğu bildirilmektedir. Elbette bu kişilerin bulunduğu tekkeler de bir yetişkinler eğitimi merkezi olarak kullanılmış olup farklı bir kurum olarak algılanmalıdır.

5. Bir Tarikat Kurucusu Olarak Hacı Bektaş Veli

Selçuklu dönemi halk eğitimi kurumları arasında yer alan tekke ve zaviyeler birer eğitim merkezi konumundaydılar. Halktan bazı insanların evleri de (Kadıncık Ana) bu amaçla kullanılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin hayatı incelendiğinde, onun bir tarikat kurma bilgi ve becerisine sahip olduğu kolayca anlaşılır. Horasan'da kaldığı süre içinde, Hacı Ahmet Yesevî Tarikatı'na ilişkin bilgilere sahip olması, Anadolu'ya gelince Vefailik Tarikatı'na intisap etmesi süreci dikkate alındığında, onun kendi

adıyla anılan Bektaşilik Tarikatı'nın temellerini atmış olduğu düşünülmektedir. Tarik-i Nazenin (nazik yol) kavramı, Allah bilgisine giden yolda insanı eğitime anlamına gelir. Hacı Bektaş Veli'yi pir olarak görmesi ve onun öğretisini sürdürmesiyle Bektaşilik yolu bir zamanının halk eğitimi yapan kuruluşları niteliğini taşıyan bir tarikat hüviyeti kazanmıştır (Temren, 1996, 760).

Hacı Bektaş Veli'nin müritleri tarafından kurulmuş kabul edilen Bektaş Tarikatı'nın kendine has bazı özellikleri bulunmaktadır. İlk kurulduğu yıllarda tarikata girmek isteyenlerin kimliğine ve etnik kökenine bakılmamıştır. Böylece Hristiyan kişilerin de tarikata girerek Müslüman olduğu bilinmektedir (Temren, 1996). Bektaşilikte ibadetin, kadın-erkek bir arada yapılması Hacı Ahmet Yesevi'nin eğitimine benzerlik gösterir (Tezcan, 1993, 6). Bu ilişki, Hacı Bektaş Veli'in Hacı Ahmet Yesevi'den etkilendiğini göstermektedir.

Bektaş Tarikatı'nın temel felsefesi Vahdet-i Vücut anlayışına dayanır. Tarikat silsile itibarıyla Ehlibeyt'in birinci İmamı Hz. Ali yoluyla Hz. Peygambere ulaşır. Bektaşilikte insan, kul olduğunun farkına varmak ve yaradani tanımak için yaratılmıştır. Şeriat kapısında, *Kur'an*'da buyrulana yapmak ve yasaklanandan uzaklaşmak vardır. Bektaş Tarikatı'nda bir mürşide ihtiyaç duyulur. "O'na yaklaşmaya vesile arayın." (Maide, 35) ayeti bir mürşide ihtiyaç olduğu şeklinde yorumlanır. Bektaş Tarikatı'na giriş bir erkânla olur. Buna yola girme erkânı denir. Mürşit yola giren kişiye bu yolun zorluğu hakkında bilgi verir. Bu yola "gelenin malı dönenin canı" ifadesinde, yola girmenin gönüllük esasına dayandığını ancak çıkmanın hoş bir davranış olmayacağını özetler (Gül, 2018).

Bektaş inancının kendisine has bir hukuk sistemi vardır. Örf hukuku olarak nitelendirilen bu hukuk sisteminin hâkimi mürşittir veya babadır. Halk mahkemesi olarak kabul edilen bu yargılama, cem ibadetine başlamadan önce yapılır. Her yıl sorunu olan kişiler mürşit veya babaya müracaat ederek sorunun çözümünü isterler. Yere 3x2 metre ebatlarında genellikle yünden dokunmuş bir seccade üzerinde yargılama yapılır. Buna dara çekme adı verilir. Cem erenlerinin de katılımıyla taraflar razı edilerek mahkeme bitirilir. Büyük günah işleyen kişiler bir daha ceme alınmamak üzere cezalandırılırlar. Bu duruma düşkün bırakma ve cezalandırılan kişiye ise yol düşkünlüğü denir.

Hacı Bektaş Veli'nin evli olup olmadığı meselesine dayalı olarak Alevilik ve Bektaşilik olarak iki kola ayrılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin evlendiğini savunan Çelebiler kendilerini Hacı Bektaş'ın bel oğlu olarak kabul ederler. Bu kolda olanlar Alevi olarak nitelendirilirler. Babalar kolundakiler Hacı Bektaş Veli'nin hiç evlenmediği tezini savunurlar ve kendilerini yol oğlu kabul ederler. O dönemlerde Çelebilerin Hacı Bektaş ilçesinde, babaların ise İzmir Narlıdere Tekkesi'nde oturdukları belirtilmektedir (Sezgin, 1996).

Alevi-Bektaş inancında, ibadetlerin belli bir yerde yapılmasına dair bir kural yoktur. Bunun nedeni, "(...) mescidler Allah'a ibâdet etmek içindir (...)" (Cin suresi, 18) ayetine ve Hz. Muhammed'in "yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı" (Buhârî, Teyemmüm 1) hadisine dayandırılır. Alevi-Bektaşilerin toplu ibadet şekli olan cemler, köylerde büyük bir evde yapılabilir. Aslında cemevi kavramı, şehirleşme ile birlikte ortaya çıkmıştır ve aynı zamanda bir kültür ve ilim meclisidir. Alevi-Bektaş cemlerinde, mürşidin yapmış olduğu nasihat ve sohbetler, yetişkinler eğitimi kapsamında, değerler eğitimi olarak kabul edilir (Gül, 2018). Hacı Bektaş Veli de

Kadıncık Ana'nın evini böyle bir amaçla dergâh olarak kullanmıştır (Aytaş, 2010, 221). Ancak günümüzde, "Aleviliği belirli bir siyasi doktrine entegre etme çabası, Alevi inancının işleyişinde birtakım bozulmalara sebep olmuştur" (Çeribaş, 2018, 70). Yani şehirlerdeki cemevleri de bu durumdan olumsuz etkilenebilirler.

Sonuç

Halk eğitimi, örgün eğitime göre avantajları olan bir eğitimidir. Halk eğitimi yaş sınırı gözetilmeksizin herkese açık olan, örgün eğitim kurumlarına devam etmeyen kişilere verilen eğitimidir. Dini ve tasavvufi konular için oldukça etkili bir eğitim biçimidir. Halk eğitiminin ilkeleri, süreklilik, herkese açık olma, esneklik, ekonomiklik, hoşgörü, gönüllülük, bilimsellik ve bütünlük olarak sıralanabilir. Bu özellikleri onu örgün eğitim kurumlarına göre üstün kılan özelliklerdir. Bu tür kurumlarda eğitim ortamlarında belli standartlar aranmaz. Öğrencilerin eğitimi isteyerek alması yani gönüllülük esastır. Oldukça ekonomik olan bu eğitimin esnek olması da dikkate alındığında, yetişkinler açısından önemli bir avantaja sahiptir. Hoşgörünün temel alındığı bu eğitimde, eğitim programı, öğrenci ihtiyaçları ve eğitimcilerin yeterliklerinin bütünlük göstermesi eğitimin etkililiğini artırır.

Halk eğitimi ile topluma; anadilde iletişim becerileri, öğrenmeyi öğrenme, sosyal beceriler ve vatandaşlık becerileri, topluma yapıcı şekilde dâhil olma, kültürel farkındalık, duyguları müzik, edebiyat yoluyla ortaya koymaya yönelik beceriler kazandırılabilir. Özellikle örgün eğitim kurumlarının yetersiz olduğu dönemlerde, buna benzer beceriler halk eğitim yoluyla kazandırılarak kültürün gelecek kuşaklara aktarımı sağlanmıştır. Bunun yanında halk eğitimi ile toplumda birlik ve beraberliğin korunmasına da yardım edilmiştir. Halk eğitimi çalışmalarında, bireylerin ihtiyaçlarını dikkate alarak işe başlama, eyleme yönelme, bireyi etkinliklere katma, işlenecek konuları öncelik sırasına koyma, yerel öncülerden yararlanma, çalışmalarını takip etme ve farklı kurumlarla işbirliği yapma ilkeleri önem taşımaktadır.

Hacı Bektaş Veli'nin soyuna yönelik tartışmalar devam etmektedir. Onun bir Yesevi dervışı olup Anadolu'ya irşatla görevlendirildiğini iddia edenler olduğu gibi, Bektaşlı aşiretinin bir üyesi olduğu ve Baba İlyas'ın müridi olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin soyunun tam olarak bilinmemesi, onun öncü bir halk eğitimcisi olma özelliğini değiştirmez. *Makâlât*'ın onun eseri olduğu çoğunlukla kabul edilmektedir. Diğer eserlerinin bazıları tartışmalıdır. Hacı Bektaş Veli ile ilgili olarak Türk Milliyetçisi, Sünnî Mutasavvıf ve Hümanist Devrimci Halk Lideri gibi farklı portreler çizilmektedir. Hacı Bektaş Veli aslında bir tasavvuf ehli ve iyi bir eğitimcidir. *Makâlât*'ında dört kapı kırk makam öğretisi onun eğitim programını oluşturur. Bu programda şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olmak üzere dört aşamalı kapılar bulunmaktadır. Her kapının içinde bireyi kâmil insan olmaya davet eden basamaklar yer almaktadır.

Hacı Bektaş Veli'nin halka kazandırmaya çalıştığı yaşam becerilerine bakıldığında, halk eğitimi ilkeleriyle uyum içinde olduğu görülmektedir. Bu durum onun öncü bir halk eğitimi uzmanı olduğunu göstermektedir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında çabaları bugün bile takdir edilmektedir. Yaşadığı dönemde eğitim kapılarını herkese açık tutan Hacı Bektaş Veli, Müslüman olmayan tebaanın da beğenisini kazanmış ve birçok kişi bir zorlama olmaksızın Müslüman olmuştur. Onun bu çabaları Osmanlı Devleti'nin Balkanlara açılmasına da yardım etmiştir.

Hacı Bektaş Veli Alevi-Bektaşî Tarikatı'nın kurucusu olarak kabul edilir. Kendisinden sonra gelen Balım Sultan bu tarikatı yeniden düzenleyerek, Alevi-Bektaşî kültürünün yaşatılmasına önemli katkı sağlamıştır. Alevi-Bektaşî Tarikatı'nın diğer tarikatlara göre farklı özellikleri bulunmaktadır. Kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın cemevlerinde ibadet yapılmaktadır. Cemlerde bağlama, keman ve kudüm gibi müzik araçları kullanılarak nefesler söylenmekte ve müritlerin nasihatleri ile halkın eğitimi sağlanmaktadır. Alevi Tarikatı ocak sistemine dayalıdır. Tarikata girme ve yolun erkânına göre ilerleme belli uygulamaları gerektirmektedir. Kendi içinde bir yargılama ve kardeşlik sisteminin bulunduğu Alevi-Bektaşî inancı İslam inancının Türk yorumu olarak kabul edilmektedir. Temel felsefesi Vahdet-i Vücut anlayışına dayalıdır. Geleneksel Alevi-Bektaşî değerlerinin yaşatılması bu tarikatın sürekliliğine önemli bir katkı sağlayacaktır.

Halk eğitiminde öncü bir kişiliğe sahip Hacı Bektaş Veli'nin halk eğitiminde üstlendiği roller ve onun kuruculuğunu yaptığı Alevi-Bektaşî Tarikatı'na yönelik bilgilerin yer aldığı bu çalışmada, konu onun eğitimci kişiliği ile sınırlandırılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin diğer özellikleri başka bir makalenin konusu olabilir. Hacı Bektaş Veli'nin bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkarılması, bazı sorunların aydınlatılmasına yardım edecektir. "Yolumuz; ilim, irfan ve insanlık sevgisi üzerine kurulmuştur" diyen Hacı Bektaş Veli'nin, toplumsal hayatımızın zenginleşmesine sağladığı katkı böylece daha iyi anlaşılacaktır.

Kaynaklar/References

- Akdeniz, Serap. "Alevi Müzik Uyanışının, Birlik ve Farklılık Ekseninde İzmir Yamanlar Cemevi Müzik Pratiklerine Yansımaları!". *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, 3, 2013, 129-147.
- Aydın, Ali Rıza. "İnanma İhtiyacı ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9/3, 2009, 87-99.
- Bağcı, Ş. Erhan. "Türkiye'de Yaşam Boyu Öğrenme: Piyasacı ve Muhafazakâr". *Mülkiye Dergisi*, 39/3, 2015, 211-244.
- Boz, Hayat Avcı. "Ankara İli Halk Eğitim Merkezi Öğretmenlerinin Yetiştirme, Yönetim, Çalışma Koşullarına İlişkin Sorunları". *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 12/70, 1988, 39-43.
- Bülbül, Sudi. *Halk Eğitimine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Ders Kitapları Yayınları, 1991.
- Ceylan, Mustafa. *Türk ve Dünya Edebiyatında Öldürülen Şairler*, Antalya: Gülce Edebiyat, 2015.
- Coşan, Esat. *Makâlât Hacı Bektaş Veli*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Çeribaş, Mehmet. "Alevi Bektaşî Çalışmalarıyla İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Hacı Bektaş Veli ve Alevilik Bektaşîlik Araştırmaları Akademik Çalıştayı Raporu (11-13 Mayıs 2017)*. 67-71. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, 2018.
- Çetin, Halil. "Gerçekten Efsaneye Hacı Bektaş-ı Veli Portreleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/23, 2012, 114-125.
- Çetintaş, İbrahim. "Niyet Kavramı Bağlamında Fiillerin Hakikat Değeri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 2014, 51-70.
- Demirel, Melek. "Yaşam Boyu Öğrenme ve Teknoloji". *9th. International Educational Technology Conference (IETC) (6-8 Mayıs 2009)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2009.
- Dolanbay, Tuncay. *Hayat Boyu Öğrenme Sürecinde Halk Eğitimi Merkezlerinin Yaşadığı Yönelimsel Sorunlar*. Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Duran, Hamiye. "Velâyetnâme'ye göre Hacı Bektaş Veli". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 2010, 129-137.
- Ersoy, İlhan. "Müzik Türleri Sınıflandırmasında Model Uygulaması: Bir Müzik Türü Olarak Semah". *Eurasian Journal of Music and Dance*, 14, 2019, 32-62. <https://doi.org/10.31722/ejmd.584359>

- Fıçlalı, E. Ruhi. *Türkiye’de Alevilik Bektaşılık*, İstanbul: Selçuk Yayınları, 1990.
- Flood, Robert-Romma, Norma. “Contours of diversity management and triple loop learning”. *Kybernetes*, 25/7–8, 1996, 154-163.
- Geray, Cevat. *Halk Eğitimi*. Ankara: İmaj Yayınevi, 2002.
- Göçer, Ali. “Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine”. *Türk Dili*, 3/729, 2012, 50–57.
- Gölpınarlı, Abdülkadir. *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî: Vilâyet-nâme*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958.
- Gül, İbrahim. “Alevi İnançında Can, Ruh Kavramı ve Nefsin Eğitimi”. *Folklor / Edebiyat*, 27/1, 2021, 211-228. <https://doi.org/10.22559/folklor.1328>.
- Gül, İbrahim. *Aleviliğin Temel Esasları ve Alevi Erkânı*. Samsun: Ceylan Ofset, 2018.
- Güzel, Abdurrahman. “Hacı Bektaş Velî’nin Tarihi Kişiliği ve Türk Kültürü Üzerindeki Etkileri”. *III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Sempozyumu (30-31 Ekim, 2009)*. 27-44, Üsküp: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi, 2009.
- Hablemitoğlu, Şengül-Özmete, Emine. “Etkili Vatandaşlık Eğitimi İçin Bir Öneri”. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1/3, 2012, 39-54.
- Jarvis, Peter. *Mokymosi Paradoksai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 2001.
- Jung, Carl Gustav. *Psikoloji ve Din*, çev. Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yayınları, 1998.
- Kaya, H. Eylem. *Yaşam Boyu Yetişkin Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2016.
- Kaygusuz, İsmail. “Hakk’ın Kelâmı Makâlât-I Hacı Bektaş Velî, Her lâfzında var bin hikmet” Erişim 26 Mart 2021, <http://www.ismailkaygusuz.com/index.php/23-kitaplarim/arastirma-inceleme/523-hakk-in-kelami-makalat-i-haci-bektas-veli>
- Kılınç, Mustafa. *İmâm Mâtürîdî’de İman-Fısk İlişkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kozan, Ali. “Sözlü ve Yazılı Tarihe Göre Nevşehir Bölgesinde Horasan Erenleri Olarak Bilinen Şahsiyetler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 61, 2012, 313–335.
- Kur’an Meali. “Cin Suresi”, 18. Ayet ve hadis, Erişim 16 Aralık 2022, <https://www.kuran.vemeali.com/cin-suresi/18-ayeti-tefsiri>
- Kur’an-ı Kerim Meali. “Maide Suresi”. Erişim 26 Mart 2021, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/M%20C3%A2ide-suresi/704/35-37-ayet-tefsiri>
- Kurt, İhsan. *Yetişkin eğitimi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2008.
- Kuş, Zafer-Aksu, Aysun. “Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İnançları”. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8, 2017, 18–41.
- Lowe, John. *Dünyada Yetişkin Eğitime Toplu Bakış*, çev. Turhan Oğuzkan, Ankara: Türkiye Milli Komisyonu, 1985.
- MEB. *Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği*. Ankara: Çıtraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 1990.
- MEB. *Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2006.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Hacı Bektaş-ı Velî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14, 455–458, 1996.
- OECD. “*Learning Opportunities For Adults*”. Organisation for Economic Co-operation and Development; [Sold by OECD Publications Center], Paris, (Washington, D.C.), 1977–1981.
- Özcan, Hüseyin. “Hacı Bektaş Velî’nin Fatıha Tefsiri”. *Milli Folklor*, 20/80, 2012, 39–52.
- Özcan, Hüseyin. *Fatıha Tefsiri: Hacı Bektaş Velî*, İstanbul: Horasan Yayınları, 2008.
- Özdemir, Cafer. “Hacı Bektaş Velî’nin Velayetnâme Adlı Eserinde Yer Alan Halk Kültürü Unsurlarına İşlevsel Bir Bakış”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 78, 2016, 197–217.
- Özer, Bekir. “Öğrenmeyi Öğretme”. *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. Ed. Mehmet Gülltekin, 161–172. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Sayın, Ege-Bostancı, Göknur. “Müziğin Toplumsal ve Gösterge Bilimsel Temelleri”. *Ege Eğitim Dergisi*, 14/2, 2013, 106–1171.
- Sazyek, Hakan. “Edebiyat Niçin İnsansız Olmaz?” *Turkish Studies*, 8/8, 2013, 1127–1139.

- Sezgin, Abdulkadir. “İslâm Düşüncesinde Tarikat ve Bektaşî Tarikat”. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 8/23, 1996, 337–358.
- Sezgin, Osman. “Türk Eğitim Tarihi” Erişim 26 Mart 2021, <http://www.osmansezgin.com/>
- Sönmez, Veysel. *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı* (13. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık, 2007.
- Sümer, Ali. “Bektaşî Kültüründe Dil”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 11, 1999, 77–92.
- Sümer, Uğur. “Hacı Bektaşî Velinin İlmî Yönüne Genel Bir Bakış”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 45, 2008, 215–220.
- Şirin, Atilla. “*Halk Eğitim Merkezlerinin Sanat Eğitimi Bağlamında Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi*”. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Tan, Nail. “Uluslararası Azerbaycan Türkiye. Yedi Ulu Ozan Sempozyumu”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 40, 2015, 219–222.
- Taşğın, Ahmet-Solmaz, Bünyamin. “Tahrir Defterlerinin Alevilik-Bektaşilik Araştırmalarına Katkısı: İrene Beldiceanu – Steinherr Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 61, 2012, 207–220.
- Temren, Belkıs. “Anadolu’ya Hoşgörü Tohumları Eken Hacı Bektaş-ı Veli”. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Özel Sayı*, 3/24, 1996, 755–768.
- Tezcan, Mahmut. “Ahmet Yesevî’nin Türk Din Antropolojisindeki Yeri”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26/1, 1993, 1–7.
- Türkkan, Alpay. “*Halk Eğitimi Merkezi Yönetici ve Öğretmenlerinin Hayat Boyu Öğrenme Algısı İle Mesleki Doyum Arasındaki İlişki*”. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Türkmen, Hasan. “Şemsuddîn Es-Semerkandî’de İman-Amel İlişkisi”. *Mütefekkir*, 4/7, 2017, 21–39.
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay. *Cabbar Kulu*. (3.basım) İstanbul: Anadolu Matbaa, 1996.
- Yayla, Deniz. *Türk Yetişkin Eğitimi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED), 2009.
- Yıldız, Harun. *Geleneksel Algıdan Gerçekliğe Hacı Bektaş Veli Tarihsel Bir Yaklaşım*, Ankara: Çizgi Kitabevi, 2019.
- Yılmaz, Ali vd. *Makâlât-Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*, (4. Baskı), Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 2011.
- Zelyut, Rıza. *Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli Ali’nin Sırrı*. (2. Baskı), Ankara: Kripto Basın Yayımları Dağıtım Ltd. Şti, 2015.